

EPOSUL EROIC – MĂRTURIE SPECIFICĂ A VECHIMII, PĂRMANENȚEI ȘI UNITĂȚII, OGLINDIRE A PATRIOTISMULUI ȘI VITEJIEI POPORULUI ROMÂN

de ALEXANDRU I. AMZULESCU

Îmi propun să subliniez și să comentez în câteva cuvinte ce „zice” și cum trebuie înțeles eposul nostru eroic – ca expresie artistică a patriotismului și vitejiei naționale.

Cu peste zece ani în urmă, la Congresul cooperativelor agricole de producție, tovarășul Nicolae Ceaușescu afirma: „Leagăn al tradițiilor și al artei minunate a poporului, țărănimea este creatoarea poeziei populare, a Mioriței, a doinelor și baladelor. În furtunile veacurilor, țărănimea a rămas neclintită păstrând și dezvoltând limba strămoșilor, obiceiurile, portul național, conservând nealterate marile calități ale poporului român, hărnicia și omenia, vitejia și dârzenia”.

E astfel pe deplin justificată folosirea eposului ca argument al vechimii, continuității și unității și pentru dezvăluirea „spiritului” în care eposul nostru eroic conturează tendințele fundamentale ale patriotismului și vitejiei noastre naționale.

Dar să zăbovim mai întâi o clipă spre a reține și mențiunile pe care unii dintre cei mai învățați cercetători ai eposului, ca sovieticii V.M. Jîrmunski și V.I. Propp, sau germanul M. Braun le exprimă cu privire la rostul, importanța și valoarea eposului eroic.

„Eposul reprezintă trecutul istoric al poporului pe scara idealizării eroice și întruchipează într-o formă poetică înțelegerea și aprecierea dată de popor trecutului său” – scrie V.M. Jîrmunski. Sau „Eposul național este unul dintre factorii cei mai importanți ai unei culturi cu adevărat populare” – notează V.I. Propp care, referindu-se la opiniile lui Bielinski despre „istoria interioară a poporului” în epos, deosebește pozițiile „istorismului formal” de „istorismul de esență” și

precizează că „în epos poporul nu zugrăvește evenimentele așa cum ele au fost, ci exprimă năzuințele sale istorice”. În sfârșit, M. Braun observă că „sarcina principală a acestei poezii este să educe, să dezvolte și să mențină „spiritul eroic” în acel sens deosebit în care el a fost înțeles în societatea patriarhală, care a creat această poezie”.

În lumina unor observații ca acestea – la care s-ar putea, desigur, adăuga numeroase mențiuni ale clasicilor literaturii și ale unor cercetători de seamă ai folclorului nostru, **istoria**, pe care se cuvine a o căuta în epos, trebuie urmată nu în acel înțeles al exagerării îngust și concret-istorizante, ci în spiritul unui istorism consecvent în esență. Ogîndirea istoriei naționale în cîntecul popular trebuie descifrată în limitele și cu mijloacele imaginii artistice – așa cum îndeosebi N. Bălcescu și A. Russo au ajuns să înțeleagă încă de la începuturile cercetării noastre folclorice, mai puțin în literatură și mai curînd în spiritul textului folcloric.

În felul acesta, despre vechimea și implicita continuitate a poporului nostru, în fruntariile sale naturale, vorbește de la sine, mai întîi, însuși faptul, că eposul nostru așează la temeliiile sale străvechea tematică eroico-fantastică și mitologică a celor mai vechi „subiecte”: „cîntecele despre lupta voinicului cu monștrii naturii neîmblînzite, peșitul eroic și tematica „eroului cultural” (ca în **lovan lorgovan**, care populează mai întîi riul Cerna cu pește, spre a primi sfatul acesteia sau învață pe oameni cum vor putea scăpa de flagelul muștei columbace).

O trăsătură pregnantă vorbind despre vechimea eposului nostru o constituie tocmai faptul că aproape în exclusivitate aceasta rămîne eposul atletului solitar sau al vitejiei de ceată, ceea ce consună cu cele mai vechi forme de dezvoltare a cîntecului eroic de pretutindeni, cît și cu ipostazele istoriei noastre naționale mai vechi, și, îndeosebi, cu aceea ce L. Blaga numea „retragerea” noastră din istorie, iar A. Joja reinterpretează ca „adîncirea în istorie” a poporului nostru prin „înfrățirea cu muntele, cu codrul și pîrîul... Măria Sa Codrul a ocrotit existența poporului român” – cum afirmă A. Joja,³ și cum atît de consecvent o arată eposul nostru eroic, de la poemele novăcești pînă la ultimii haiduci.

Trebuie subliniat că, în ciuda unor asemănări (destul de puține, după cum rezultă din cercetarea foarte minuoasă a lui A. Fochi⁴ ale eposului nostru cu epica vecinilor sud-dunăreni, **cele mai multe** dintre subiecte și personaje au un caracter pro-

fund original românesc. Însuși bătrînul Novac și ai săi (despre care N. Iorga exprima unele rezerve) dovedesc de fapt atît de puține elemente comune cu eroul omonim al epocii sud-dunărene.

Aș remarca în chip deosebit cum în cîntecul Gerului, și el printre cele mai vechi și originale-românești, sentimentul profund al naturii în literatura română (asupra căruia insistă în chip magistral T. Vianu și A. Joja⁵ se îmbină cu o undă de omenie,⁶ de toleranță și compasiune (de asemenea unele dintre constantele specificului nostru național), cu care e privită de popor pînă și drama mitologică a semețului pașă otoman, toiegit de Gerul atotputernic.

Am arătat, încă în anul 1960, în studiul despre „Cîntecul nostru bătrînesc”⁷ cum substanța tematică eroico-fantastică și mitologică evoluează și se convertește, pe parcursul istoriei naționale, în lupta împotriva cîmpitorilor din afară și a asupritorilor dinăuntru. Continuitatea eposului nostru eroic, de la etapa animistă mitologică pînă la deplina umanizare a istoriei, ce ne poartă de la monstrul fabulos, la frînc și letin, pînă la cîmpirea turco-tătară și la epoca haiduciei, reprezintă una din dovezile cele mai grăitoare despre neștirbita continuitate și permanența poporului român pe plaiurile sale, dialectica continuității de adîncime și a discontinuității fenomenologice funcționînd pe deplin și avîndu-și una din cele mai desăvîrșite confirmări în chiar evoluția istorică a poporului nostru și a eposului său eroic, cu toate că baladele noastre nu păstrează dovezi anume despre Burebista, Traian și Aurelian...

Dar vechimea și continuitatea eposului nostru atestă, totodată, miracolul unității noastre naționale, pe deasupra granițelor, care multe veacuri ar părea a fi despărțit poporul român. Ca și unitatea fundamentală a limbii, nenumărate probe pot fi aduse, începînd cu unitatea și generalitatea versului nostru popular cîntat, de 6/8 silabe, și prin unitatea tematică și de structură a poeziei noastre eroice. Diferențierile stilistice zonale constituie momentul dialectic opozitiv, al unității în diversitate, niciodată diferențierea nefiînd atît de tranșantă spre a sparge indisolubila unitate a eposului nostru, ceea ce devine un argument puternic pentru deplina noastră unitate națională. Transhumanța, belenia din vremea îndelungatului nostru ev mediu, prilejurile contactelor oferite de căile de comerț și de nedei, ba chiar de înclăștrările războinice dintre „principate”, sînt numai unele dintre explicațiile posi-

bile pentru alimentarea acestei desăvârșite unități a eposului, poezie populară unitară, care a circulat în mod cu desăvârșire liber pentru granițele vremelnice, de la un capăt la altul al țării.

S-ar putea spune că premergător „conștientizării” sentimentului unității naționale din vremuri mai noi, a existat unitatea funciară a patriotismului implicit, vădit dar difuz în eposul nostru eroic, care a legat din totdeauna pe român de me-leagurile sale, și aceasta se vede bine în mulțimea cîntecelor noastre bătrînești de pretutindeni. Așa, spre pildă, smulgîndu-se anevoie din hăinia legăturilor trădătore care-l țin pe fundul Dunării sub povara unei pietre de moară, voinicul Tani-slav : „...Rău de piatră că-i părea, / Pe dăștu ăl nic mi-o lua / Și-o dată se opintea / Și cu ea, frate, cînd da, Cum dai cu zburătura, / Hotar turcilor pune-a / Ca să nu mai treacă-ncoa, / De-atunci hotar îmi era !...”⁸

Nu întîmplător însă, în timp ce eposul așa zis dunărean, hrănit și întreținut de vitregia luptei pentru rezistență în împrejurări istorice, care au făcut pînă în 1877 din Cîmpia româ-nă o gropniță a turcilor și tătarilor, nu își are corespondent în Transilvania, unde condițiile conviețuirii pașnice între poporul român și minoritățile conlocuitoare nu au fost de natură să creeze conflicte vrednice a se ogîndi în epos. Dimpotrivă, a-deseori voinicul sau haiducul dunărean, după împlinirea ispră-vii sale vitejești se băjenește de bună voie, cercîndu-și liniștea „peste p'ai”, „Tot în Țara Ungurească, / Unde-i chita voini-cească / Și leafa ortomănească, / Și e porumbu dă copt / Și lăstaru, vez', d-un cot !...”⁹

Înțelegînd astfel strînsa legătură de adîncime ce există între frămîntata noastră istorie națională și bogata creație orală a poporului nostru, putem afirma cu deplină temei că numeroase cîntece eroice, narrative și lirico-narative, adesea de o mare valoare artistică, păstrează pînă astăzi în memo-ria tradițională a maselor ecoul, totdeauna viu, a numeroa-se personaje și acțiuni, în același timp istorice și artistice, care alcătuiesc patrimoniul artistic și panteonul istoric-cultural al cîntecelor românești despre voinici și haiduci. Voinicul și hai-ducul reprezintă expresia artistică concentrată a aspirațiilor legitime și a luptei efective pentru eliberarea națională și dreptate socială desfășurate de masele noastre populare în decursul veacurilor. În vicisitudinile istoriei noastre naționale și în condiții concret-istorice, care se aseamănă în unele pri-

vințe cu ale vecinilor sud-dunăreni și ale poporului spaniol, dar se și deosebesc simțitor de acestea, poporul român a suferit și a evoluat aflându-se necontenit angajat, prin forța circumstanțelor istorice, într-o dură luptă seculară pentru menținerea existenței sale ca națiune – îndeosebi împotriva suzeranității turcești (care nu a transformat totuși niciodată Țările Române în pașalic otoman). Această luptă necontenită, uneori în grele războaie cu largă desfășurare și confruntare de oști, dar de cele mai multe ori ca împotrivire surdă, de hărțuire mărunță dar neîncetată, culminează cu războiul nostru pentru independență, din 1877.

Pe de altă parte, evoluția neîntreruptă a condițiilor economico-sociale interne, de la etapa vieții de obște patriarhală la destrămarea continuă a străvechilor obști și împărțirea tot mai accentuată a societății românești în grupuri și clase sociale antagoniste, a făcut necesară o mereu crescândă confruntare și ciocnire de interese în sinul societății înseși, tot mai pregnant împărțite între săraci și bogați. Această dureroasă luptă intensă a culminat, la rîndul său, în singeroasa învalmășală a răscoalelor țărănești din anul 1907, cu sacrificiul a 11 000 de victime din rîndurile țărănimii.

În atare condiții, proprii istoriei noastre naționale, luptători efectivi, ca persane reale, angajate în lupta eroică națională și socială, și a căror existență istorică, mai cu seamă din vremuri mai noi, a putut fi uneori pe deplin reconstituită, s-au ridicat în cursul veacurilor din sinul maselor, iar cîntecul și poezia populară, rupt din viață și „amestecat cu viață” (după formula atât de pregnantă a lui N. Iorga)¹⁰ a apărut cu necesitate, ca oglindire plastică vie, în imagini artistice memorabile, a năzuințelor arzătoare, a multelor și dureroaselor suferințe și insuccese, dar și a răsunătoarelor biruințe și bucurii de o clipă, conturînd, în ansamblu, un ideal de viață eroică. Nenumăratele și inextricabilele circumstanțe ale vieții eroice efective și-au aflat astfel, pe parcursul vremii, transpunerea pitorească și pilduitoare în mijloacele estetice ale artei cîntăreților anonimi, care, dînd curs puternicei tendințe realiste, proprii oricărei arte consecvent-democratice, de pretutindeni, au zugrăvit adesea viața și istoria așa cum au fost, dar au și procedat totodată, de o manieră corneliană, ștergînd sau sporind asperitatea unor anume contururi și îmbogățind realitatea cu prisosul năzuințelor în slujba respectivului „ideal” și transformînd uneori năzuințele și aștep-

țările lor în realitate, imaginînd viața și eroii lor „tels qu'ils devraient être”.

Considerînd ansamblul cînteceleor noastre eroice, din punctul de vedere al personajelor care acționează într-însele, se conturează o dublă dihotomie :

A/. Există pe de o parte cîntecele eroilor angajați în lupta de rezistență și de afirmare națională, (voinicii luptei anti-otomane) – cîntece care pot fi asemănate, în condițiile specifice ale vieții noastre istorico-politice și geografice, danubiene, cu cîntecele, oarecum elastice pentru folclorul european, denumite în romancero-ul iberic ca romances fronterizos (cîntece „de margene”, după formula utilizată de N. Iorga în studiul său din 1910 despre balada populară românească.” Eroii acestor cîntece sînt cunoscuți în tradiția cîntecelor noastre populare eroice drept VOINICI sau VITEJI.

Al doilea element al acestei prime dihotomii îl constituie cîntecele, de altfel cu mult mai numeroase, ale căror subiecți plasează în centrul de interes al atenției pe luptătorii răzvrățiți împotriva structurii sociale, a condițiilor social-economice externe ale societății românești respective. Aceștia sînt HAIDUCII.

B/ A doua dihotomie ne face să distingem pe de o parte o serie de cîntece al căror erou în acțiune se înfățișează ca erau solitar, luptător de unul singur (să zicem : Poicin, Badiu, Tanislav etc., din domeniul luptei anti-otomane ; sau : Corbea, Toma Alimoș, Miu haiducu, Gheorghelaș ș.a., din domeniul luptei de clasă) ; pe de altă parte, se constituie categoria, cu mult mai numeroasă, a cîntecelor în care purtătorii steagului luptei populare se adună în cete, din rîndul cărora se detașează uneori, pe lângă eroul principal, al cărui nume dă și „titlu” cîntecului, o seamă de eroi secundari : este, spre pildă, cazul cîntecelor novăcești, din categoria luptei anti-otomane, dar și al celor mai numeroase dintre cîntecele haiducești propriu-zise, în cadrul acțiunii cărora, chiar dacă în primul plan se situează un leader ca atare, acesta se află angajat în luptă în fruntea cetei, cum este cazul spre pildă cu cîntecele despre Golea, Iancu Jianu, Radu Anghel, Ion al Mare și alții alții.

Din nefericire, nu se poate în răgazul unei atît de scurte comunicări a stăruii asupra a numeroase alte trăsături, frumuseți și elemente elocvente ale poeziei noastre eroice tradiționale. O observație esențială și de sinteză o constituie

însă faptul că eposul nostru eroic, privit în ansamblu, se înfățișează mai puțin ca un epos al agresiunii, cât mai cu seamă ca un epos al rezistenței și al eliberării.¹² Direcția principală de dezvoltare a istoriei noastre se confirmă și se ogîndește în această caracteristică predominantă a istoriei și a culturii noastre, verificabilă de la traco-geți și daci pînă în ultima vreme. Aceasta se aseamănă pe deplin cu monumentala demnitate a lui Mircea dialogînd cu Baiazid în fascinantă scrisoare eminesciană :

... Eu ? Îmi apăr sărăcia, și nevoile, și neamul !...

N O T E

- ¹ Cf. N. Ceașescu, *Expunere la Congresul cooperativelor agricole de producție*, București, Ed. politică, 1966.
- ² Pentru cele patru citate cf. Al. I. Amzulescu ; *Balade populare românești*, București, Ed. p. literatură, 1964, I, p. 73, 10, 69
- ³ Cf. A. Joja, *Logos și ethos*, București, Ed. politică, 1967, p. 281—283.
- ⁴ Cf. A. Fochi, *Coordonate sud-est europene ale baladei populare românești*, București, Ed. Academiei R.S.R., 1975.
- ⁵ Cf. T. Vianu, *Opere*, București, Ed. Minerva, 1973, vol. 3, p. 433, 598 ; A. Joja, op. cit., p. 282—285, 289.
- ⁶ Cf. A. Joja, idem, p. 279, 281, 290.
- ⁷ Cf. Al. I. Amzulescu, *Cîntecul nostru bătrînesc*, „*Revista de folclor*“, V (1960) nr. 1—2, p. 25—58.
- ⁸ Cf. Idem, *Voinicii*, București, Ed. tineretului, 1956, p. 91.
- ⁹ Cf. Idem, *Cîntece bătrînești*, București, Ed. Minerva, 1974, p. XVI.
- ¹⁰ Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, București, 1925, vol. I, p. 25.
- ¹¹ Cf. idem, p. 31.
- ¹² Cf. Al. I. Amzulescu, *Modelul funcțional al eposului eroic românesc*, „*Revista de etnografie și folclor*“, 16 (1971) nr. 3, p. 204.